

27. Вронська Т.В., Кульчицький С.В. Радянська паспортна система // Український історичний журнал. – 1999. – №3. – С. 33-43.
28. Усна історія Степової України. – Т.1. – Запоріжжя : АА Тандем, 2008. – 516 с.
29. Всесоюзная перепись населения 1937 года: общие итоги : сборник документов и материалов / [сост. В.Б. Жиромская, Ю.А. Поляков]. – М. : Росспэн, 2007. – 318 с.
30. ДАЗО. – Ф.Р-1397. – Оп.1. – Спр.17. – 40 арк.
31. Вейде Б. Записки будівельника (1908-1935) / Упорядник Н. Швайба. – К. : [б.в.], 2012. – 140 с.
32. «Совершенно Секретно»: Лубянка Сталину о положении в стране (1922-1934 гг.). – Т.8. – Ч.1. 1930 р. – М. : Ин-т российской истории Российской акад. наук, 2008. – 863 с.
33. Реабілітовані історією. Запорізька область / Гол. ред. кол. : Тронько П.Т. (гол.) та ін. ; обл. ред. кол. : Стрюк А.І. (гол.) та ін. – Кн.3. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2006. – 720 с.
34. Україна в добу «Великого терору»: 1936-1938 роки. / Авт.-упоряд. Ю. Шаповал [та ін.]. – К. : Либідь, 2009. – 541 с.
35. ДАЗО. – Ф.П-102. – Оп.1. – Спр.1. – 19 арк.
36. Рубльов О.С. Інтелігенція українська [Електронний ресурс] / О.С. Рубльов // Енциклопедія історії України: Т. 3 : Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К. : В-во «Наукова думка», 2005. – 672 с. ; іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Inteligencija_ukrainska.
37. Запорізький національний університет: історія і сучасність (1930-2005) : Ювілейна книга. – Запоріжжя : Дике Поле, 2006. – 248 с.
38. ДАЗО. – Ф.Р-1397. – Оп.1. – Спр.13. – 19 арк.
39. Шитюк М.М. Масові репресії на півдні УРСР в 20-ті – на початку 50-х років: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : 07.00.01 / М.М. Шитюк. – К., 2001. – 35 с.
40. Лихолобова З. «Великий терор» 1937-1938 років у Донбасі: втрати інтелігенції / З. Лихолобова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – №16, Ч.1. – К. : Інститут історії України НАН України, 2007. – С. 466-480.
41. Осокина Е. За фасадом «сталинского изобилия». Распределение и рынок в снабжении населения в годы индустриализации. 1927-1941. – 2-е изд. – М. : Росспэн, 2008. – 384 с.
42. ДАЗО. – Ф.П-102. – Оп.1. – Спр.22. – 11 арк.
43. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1940. – №20.
44. Гриневич В. Неприборкане різноголосся: Друга світова війна та суспільно-політичні настрої в Україні, 1939 – червень 1941 рр. – К.-Дніпропетровськ : Ліра, 2012. – 508 с.

Штейнле А. Ф. Формирование предвоенных настроений жителей Запорожской области: социальное измерение (1920-е – 1941 гг.)

Предпринята попытка выявить роль социального фактора в формировании палитры общественно-политических настроений населения Запорожской области. Делается вывод о разрушении традиционных социальных связей при модернизации и превращения жителей региона в массу хорошо контролируемых индивидов. Поэтому начало советско-немецкой войны большинство запорожцев встречали замкнутыми в своей повседневности, абстрагируясь от политических проблем.

Ключевые слова: Запорожская область, социальная структура, общественно-политические настроения, крестьяне, рабочие, интеллигенция, советская модернизация.

Shteinle O. F. Forming of prewar attitudes of the population of Zaporizhzhya region: the social dimension (1920-1941)

An attempt to find a social factor in shaping of sociopolitical attitudes palette of Zaporizhzhya region people was made. It was concluded about the destruction of traditional social ties in the modernization and transformation of people in the region on mass of well-controlled individuals. So the beginning of the Soviet-German war, most of Zaporizhzhya people met locked in their everyday life, abstracting from political issues.

Keywords: Zaporizhzhya region, social structure, social and political attitudes, peasants, workers, intellectuals, Soviet modernization.

УДК 94(092)(477.64-2)"1941/1945"

В. В. Перепада

ГІТЛЕР У ЗАПОРІЖЖІ: СПРОБА РЕКОНСТРУКЦІЇ

Стаття присвячена перебуванню Адольфа Гітлера в окупованому Запоріжжі протягом 1942-1943 років. На основі наявних джерел (в першу чергу – мемуарів) проаналізовано кожен з чотирьох його візитів до міста. З'ясовано деякі місця перебування фюрера. Спростовано недостовірну інформацію з вказаної теми, що трапляється в місцевій пресі.

Ключові слова: Адольф Гітлер, Запоріжжя, окупація, Третій рейх, Друга світова війна, Еріх фон Манштейн.

Так склалося, що Запоріжжя було вірогідно найчастіше відвідуваним Гітлером українським містом. Виходячи з цього, можна припустити, що безпосередньо в Запоріжжі під час Другої світової війни вищим німецьким командуванням, ухвалювалися рішення, які могли мати неабияке значення для перебігу військових дій на Східному фронті. Втім, хоч яким логічним виглядає таке припущення, перебування Гітлера в Запоріжжі, пов'язані з цим місцеві обставини та специфіка дотепер так і не стали предметом спеціального інтересу фахових дослідників.

Сам факт незадовільного стану наукової розробки окресленої теми пояснюється, у першу чергу, ускладненим доступом до іноземних архівів (у першу чергу до німецьких та російських) та, як наслідок,

браком залучених до наукового обігу архівних матеріалів. На цьому тлі не повинна дивувати невисока продуктивність східноєвропейських істориків в цій царині. Поодинокі винятки, як от доробок московського дослідника Б. М. Петрова, на жаль, тільки підтверджують усталене правило [1]. Серед обставин, що спричинилися до такої прикрої ситуації, не в останню чергу варто відзначити й ідеологічну нетерпимість, притаманну, на жаль, тим громадсько-політичним колам, які сповідують комуністичні, євразійські або близькі до них погляди, що характеризуються прагненням до реставрації радянської імперії в тому чи іншому вигляді. Притаманний такій ідеологічній парадигмі радикалізм зазвичай потрактовує як глорифікацію нацизму будь-який науковий інтерес до проблематики Третього рейху, якщо він виходить за рамки радянського або неоімперського канону.

Втім, брак документальної бази не повинен розглядатися сучасними дослідниками як фатальний. На щастя, продуктивним джерелом інформації може слугувати солідний корпус мемуарної літератури, в першу чергу німецької. Серед цієї мемуаристики слід виділити спогади генерал-фельдмаршала Еріха фон Манштейна, його ад'ютанта Александра фон Штальберга, особистого пілота Гітлера Ганса Баура та обер-фельдфебеля служби зв'язку штаб-квартири Гітлера Альфонса Шульца. Всі ці чотири автори мали безпосередній стосунок до перебування Гітлера в Запоріжжі й залишили спогади, які дозволяють робити обґрунтовані висновки стосовно візитів Гітлера до Запоріжжя [2 ; 3 ; 4 ; 5]. Та й наявна документальна база, в першу чергу фотоматеріали, здатні слугувати солідним фундаментом при з'ясуванні певних аспектів окресленої теми, у першу чергу при розв'язанні проблемних питань локалізації, прив'язки, так би мовити, до міської топографії тих чи інших обставин перебування Гітлера в Запоріжжі.

Попри загально незадовільний стан наукової розробки заявленої теми, вона вочевидь цікавить широку громадськість і цей інтерес відбивають непоодинокі публікації в локальних та національних засобах масової інформації [6; 7]. На жаль, версії, що їх висуває преса, як на око фахових істориків, носять здебільшого сумбурний, а вряди-годи й напівфантастичний характер. Втім, саме в таких матеріалах часто фіксується така важлива для істориків інформація, як спогади учасників та очевидців. Дати лад всьому цьому масиву даних, систематизувати їх та скласти у несуперечливу картину подій та обставин, з'ясувати топографію перебування Гітлера в Запоріжжі – це і є метою даної статті.

Перш за все з'ясуємо точну кількість візитів Гітлера до Запоріжжя. Сучасники, наближені до Гітлера, які супроводжували його у поїздах до Запоріжжя, фіксують у своїх спогадах чотири таких візити. Перший відбувся 3 грудня 1942 року, невдовзі після того, як навколо 6 армії фельдмаршала Паулюса замкнулося кільце радянського оточення. Мета приїзду Гітлера – нарада з фельдмаршалом Еріхом Манштейном, на той час командувачем групи армій «Дон». Штаб-квартира Манштейна знаходилася тоді у Таганрозі й фельдмаршал був викликаний Гітлером до Запоріжжя для наради стосовно підготовки операції «Зимова буря», мета якої полягала у прориві радянського кільця навколо 6 армії ззовні. Операція мала початися вже 8 грудня, але через складні погодні умови розпочалася тільки 12 грудня. Гітлер прилетів до Запоріжжя на літаку зі своєї штаб-квартири у Раценбурзі (Східна Прусія). Нарада тривала кілька годин й наприкінці дня Гітлер вилетів назад. Про це його перебування у Запоріжжі є тільки загальна інформація, точних даних про місце проведення наради немає. Відомо лише, що літак Гітлера скористався аеродромом у східній частині міста.

Друге перебування Гітлера у Запоріжжя виявилось найтривалішим – з 16 по 19 лютого 1943 року. Воно ж таки є найдокладніше документованим у спогадах учасників подій – і Манштейн, і Штальберг, і Баур, і Шульц точно фіксують події, що його супроводжували. Метою поїздки, як і в перший раз, було проведення наради з фельдмаршалом Манштейном, який щойно під тиском радянського наступу мусив перенести свою штаб-квартиру зі Сталіно (Донецьк) до Запоріжжя. Необхідність наради була викликана загрозою прориву Червоної армії до Дніпра з перспективою оточення значних німецьких сил між Дніпром, Міусом та Азовським узбережжям. Рішення про нараду Гітлер, за свідченням його пілота Баура, прийняв імпульсивно, наказавши вилітати о третій годині ночі. Політ здійснювали три літака «Конкорд». Гітлер та його штаб розмістилися в будинку штаб-квартири групи армій «Південь». Еріх Манштейн зазначає у своїх мемуарах, що через скрутну ситуацію на фронті командування відчувало певні труднощі з виділенням віськових підрозділів, які мали б забезпечити належний рівень безпеки проведення заходу [2, с.456]. Манштейна непокоїла також неможливість, навідь попри всі ужиті заходи секретності, тримати факт перебування Гітлера в таємниці – при переміщенні в межах міста Гітлера впізнавали німецькі військовослужбовці, особливо члени партії, й бурхливо його вітали. Письмові джерела не дозволяють з упевненістю визначити розташування штаб-квартири Манштейна, а отже й місця перебування Гітлера. Втім, ми зможемо абсолютно точно визначити його, розглядаючи обставини третього візиту Гітлера до Запоріжжя.

Свідки подій підкреслюють вкрай напружену атмосферу військових нарад 17-19 лютого [3, с.293]. Напруга була наслідком розбіжностей у поглядах Гітлера та Манштейна на шляхи подолання кризи на фронті групи армій «Південь». Тільки на третій день Манштейну вдалося переконати Гітлера відмовитися від тактики фронтальної оборони й дозволити командуванню групи армій «Південь» перейти до маневрених операцій й перегрупування сил, пов'язаних з тактичним відступом зі Східного Донбасу заради підготовки масованого контрудару. Власне, Манштейну йшлося про припинення постійного втручання Гітлера в оперативне командування силами його групи армій. Зрештою, Манштейну це вдалося, що мало наслідком успішних контрударів вермахту у Донбасі та в районі Харкова.

Під час другого перебування Гітлера в Запоріжжі сталася подія, яка могла б мати кардинальні наслідки для перебігу Другої світової війни. Йдеться про довірчу розмову генерал-майора Дітріха фон Холтіца з фельдмаршалом Манштейном, під час якої генерал запропонував Манштейну приєднатися до заколоту вищих командирів вермахту проти Гітлера. На відверту пропозицію взяти діяльну участь у відстороненні

Гітлера від влади з метою укладення миру з західними союзниками, Манштейн, за свідченнями генерала, відмовив рішучою відмовою [8, с.409–410]. І хто знає, як склався б подальший хід історії, якби відповідь фельдмаршала була б інакшою.

Тим часом ситуація на фронті групи армій «Південь» під час перебування Гітлера в Запоріжжі ставала дедалі небезпечнішою для німців. 19 лютого в районі запорізького аеродрому раптом з'явилися передові радянські танкові колони й Гітлеру довелося терміново залишити місто [5, с.214]. За свідченнями особистого пілота Гітлера Ганса Баура, літак фюрера піднявся у повітря саме в той момент, коли до аеродрому підійшли приблизно 20 радянських танків, що прорвалися з дніпропетровського напрямку [4, с.254]. Якби радянські танки не зупинилися (вірогідно, через браком пального) й не зайняли оборону, Гітлер не зміг би скористатися своїм літаком для перельоту до своєї штаб-квартири під Вінницею.

Третій візит Гітлера до Запоріжжя відбувся 10 березня 1943 року й тривав приблизно одну добу. Його атмосфера різко відрізнялася від атмосфери лютого перебування – ситуація на фронті групи армій «Південь» перемінилася на користь вермахту, у Донбасі німці провели кілька вдалих контрударів й готувалися знову відбити у Червоної армії нещодавно звільнений Харків. Одним словом, у штаб-квартирі Манштейна панувало піднесення й радісне передчуття близьких перемог. Приблизно в такій само ейфорії перебував вочевидь і Гітлер, тож візит носив майже парадний характер з врученням високих нагород й маніфестаціями захвату й відданості з боку солдат і офіцерів. Найкраще цю атмосферу ілюструють фотоматеріали, що зберігаються в фондах архіву Гофмана Баварської державної бібліотеки. Генріх Гофман – особистий фотограф Гітлера, знайомий з ним з 1920 року. За 25 років він зробив понад 2 мільйони фотографій Гітлера, серед них 37 знімків документують перебування Гітлера в Запоріжжі 10 березня 1943 року. Саме ці фотографії дозволяють з абсолютною точністю встановити конкретне місце його перебування в місті.

Фото 1. Будівля, в якій у лютому-жовтні 1943 р. розташовувалася штаб-квартира фельдмаршала Манштейна. Фото: Bayerische Staatsbibliothek

Фото 2. Офіцери штабу групи армій «Південь» вітають Гітлера на сходах штаб-квартири Манштейна. Фото: Bayerische Staatsbibliothek

Фото 3. Гітлер на запорізькому аеродромі. Фото: Bayerische Staatsbibliothek

Так, на одному зі знімків зафіксовано будівлю, в якій містилася штаб-квартира фельдмаршала Манштейна, де, як свідчать мемуаристи, зупинявся Гітлер й під час свого перебування у Запоріжжі 17-17 лютого 1943 року.

Вивчивши цю фотографію, можна зі стовідсотковою гарантією стверджувати, що будівля на фото – теперішній 2 корпус Запорізького національного технічного університету (вул. Гоголя, 64).

Фотокамера зафіксувала також момент прибуття Гітлера до штаб-квартири Манштейна.

Фото 4. Відліт Гітлера з Запоріжжя. Фото: Bayerische Staatsbibliothek

Уважніше придивившись до фото, можна легко впізнати сходи перед входом до нинішнього 2 корпусу ЗНТУ. На іншій фотографії солдати вермахту відають Гітлера на аеродромі (праворуч від Гітлера – його особистий пілот Ганс Баур).

У нарадах в Запоріжжі брали участь офіцери штабу Манштейна та керівництво штабу Головнокомандування сухопутних сил Німеччини, які супроводжували Гітлера.

Четвертий і останній візит Гітлера до Запоріжжя стався 8 вересня 1943 року, трохи більше ніж за місяць до визволення міста [2, с.525]. Він тривав лише кілька годин, ситуація на фронті була безнадійною, окрім закликів до стійкості Гітлер не мав чим допомогти своїм військам. Це було останнє перебування Гітлера на Східному фронті, більше він ніколи не залишав території Рейху.

До речі, стосовно перебування Гітлера у теперішньому другому корпусі ЗНТУ під час його візиту 17-19 лютого 1943 року існує ще один доказ. Так, ад'ютант Манштейна Александр Штальберг згадує в своїх мемуарах, що в кількох метрах від входу до будівлі, в якій містилася штаб-квартира фельдмаршала Манштейна, стояв постамент, на якому за радянських часів стояв пам'ятник якомусь, як припустив Штальберг, комуністичному вождю [3, с.294]. Так от,

саме такий пам'ятник, а саме Ворошилову, стояв до війни перед тодішнім технікумом ім. Ворошилова, теперішнім 2 корпусом ЗНТУ. Про це свідчить фотографія з газети «Червоне Запоріжжя» від першого вересня 1940 року. Під час окупації пам'ятника було зруйновано, а от постамент залишився і чомусь запам'ятався одному важливому для нашої теми мемуаристу. Саме завдяки його чіпкій пам'яті ми можемо з упевненістю стверджувати, що штаб Манштейна, в якому на три дні зупинявся Гітлер у лютому 1943 року містився саме у нинішньому другому корпусі ЗНТУ. Цінність цього хай непрямого, але неспростовного доказу набуває особливої ваги у зв'язку з відсутністю інших документальних свідчень.

Фото 5. Газета «Червоне Запоріжжя» від 1 вересня 1940 р.

Ще однією промовистою ілюстрацією перебування Гітлера в другому корпусі ЗНТУ можна вважати фото, опубліковане на інтернет-сайті Militaria Relics.

Фото 6. Гітлер в момент виходу з будівлі
за адресою вул. Гоголя, 64 в Запоріжжі.
Фото: MR

Публікатор пов'язує цю фотографію з візитом Гітлера до Запоріжжя 1943 року й зазначає, що фото походить з приватної збірки й дотепер не оприлюднювалося. В межах контекстуального аналізу можна стверджувати, що фото було зроблено саме на сходах другого корпусу ЗНТУ під час перебування у ньому Гітлера 10 березня 1943 року. На користь такого висновку свідчать антураж та атмосфера знімку, які цілком збігаються з фото з архіву Генріха Гофмана. Пов'язати фото з другим корпусом ЗНУ дозволяє аналіз архітектурних деталей, зафіксованих на фотографії. Так, фото чітко фіксує три дверні прорізи та сходи, що достоту відповідає архітектурними особливостями порталу центрального ризаліту будівлі другого корпусу ЗНТУ. Окрім того, на фотографії чітко видно рустові стрічки обабіч центральних дверей. Їх розташування та параметри збігаються з тим, що можна спостерігати і у нашні дні на облямованому штучною рустикою фасаді будівлі на Гоголя, 64.

Отже, підводячи підсумок, можна стверджувати, що Гітлер був у Запоріжжі чотири рази: 3 грудня 1942 року, 17-19 лютого 1943 року, 10 березня 1943 року й 8 вересня 1943 року. Точні дати й обставини цих візитів повідомляють мемуаристи – учасники тих подій, свідченням яких немає підстав не довіряти. Іншим джерелом важливої інформації про перебування Гітлера в Запоріжжі є фотоматеріали, які зберігаються в фондах архіву Гофмана Баварської державної бібліотеки та в приватних колекціях. Ці візуальні матеріали дозволяють з максимальною можливістю точно визначити місце перебування Гітлера в Запоріжжі під час принаймні двох візитів – 17-19 лютого та 10 березня 1943 року. Місце перебування Гітлера під час його візитів 3 грудня 1942 року та 8 вересня 1943 року через брак документальних свідчень точно встановити наразі неможливо.

Свідчення очевидців про приліт Гітлера до Запоріжжя влітку 1943 року, на які можна натрапити на шпальтах газет та

електронних видань, слід трактувати як помилкові, викликані, вірогідно, аберацією пам'яті. Водночас вони є доказом того, що попри всі заходи безпеки та секретності, які зазвичай вживалися при прильотах Гітлера, місцеві мешканці про них знали й це знання з часом набуло рис фольклору з притаманними йому гіпертрофованими характеристиками подій та архетипів їх учасників.

Джерела та література

1. Петров Б. Що робили Гітлер і Муссоліні в Умані в серпні 1941 р.? / Б.М. Петров // Український історичний журнал. – 1994. – № 1. – С. 82 – 87
2. Manstein E. Verlorene Siege / Erich von Manstein. – Bernard & Graefe, 2009. – 668 s.
3. Stahlberg A. Die verdammte Pflicht / Alexander von Stahlberg. – Ullstein Taschenverlag, 1990. – 494 s.
4. Baur H. Mit Maechtigen zwischen Himmel und Erde / Hans Baur. – K.W. Schuetz-Verlag Coburg, 1993. – 328 s.
5. Schulz A. Drei Jahre in der Nachtrichtenzentrale des Fuehrerhauptquartiers / Alfons Schulz. – Christiana-Verlag, 1996. – 274 s.
6. Макаров В. Как наши танкисты чуть не взяли Гитлера в плен [Електронний ресурс] / В. Макаров // Аргументы и факты. – № 1271. – режим доступу: http://gazeta.aif.ru/_online/aif/1271/16_01
7. Шевченко Я. По каким улицам Запорожья Гитлер ходил [Електронний ресурс] / Я. Шевченко // В городе. – 11.03.2011. – режим доступу: <http://zr.vgorode.ua/news/46869/>
8. Sönke N. Abgehört. Deutsche Generäle in britischer Kriegsgefangenschaft 1942–1945 / Sönke Neitzel. – Propyläen, Berlin, 2005. – 640 s.

Перепада В. В. Гитлер в Запорожье: попытка реконструкции

Статья посвящена пребыванию Адольфа Гитлера в оккупированном Запорожье на протяжении 1942-1943 гг. На основе имеющихся источников (в первую очередь – мемуаров) проанализирован каждый из четырех его визитов в город. Выявлены некоторые места пребывания фюрера. Опровергнута недостоверная информация по указанной теме, которая встречалась в местной печати.

Ключевые слова: Адольф Гитлер, Запорожье, оккупация, Третий рейх, Вторая мировая война

Perepadya V.V. Hitler in Zaporizhzhya: attempt of reconstruction

This article is devoted to Adolf Hitler's stay in occupied Zaporizhzhya during 1942-1943. Based on available sources (primarily – memoirs) each of his four visits to the city are analyzed. Some places of fuhrer's stay are clear. The false information from this topic, that happens in the local press, is refuted.

Keywords: Adolf Hitler, Zaporizhzhya, occupation, the Third Reich, World War II, Erich von Manstein.

УДК 94-058.6(477.64)“1941/1945”

Т. В. Винарчук

ЖЕРТВИ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У представленій публікації розглядається проблема достовірності радянської офіційної статистики жертв мирного населення в період окупації на території Запорізької області. Офіційні радянські дані були визначені за результатами пошукової роботи Надзвичайної державної комісії по встановленню та розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників, яка діяла з листопада 1942 р. по березень 1946 р. Українські та зарубіжні дослідники висловлюють припущення, що під час підрахунку кількість жертв мирного населення була завищена за рахунок віднесення до загиблих осіб, які не повернулися з евакуації, або були відсутні з інших причин, загиблих новобранців призову 1943-44 рр. із місцевого населення. Автор статті наводить приклади масових розстрілів євреїв, партійного та радянського активу, каральних заходів окупаційної влади тощо.

Ключові слова: окупація, Запорізька область, Друга світова війна, статистика

Події Другої світової війни вписані в історію людства кривавими рядками цілеспрямованого масштабного знищення цивільного населення, що вкотре продемонструвало небезпечність захоплення ідеологічними конструкціями, які містять у собі заперечення або за національною, або за соціальною ознакою найголовнішого права людини – права на життя.

Після закінчення війни у центрі уваги її учасників постали в першу чергу геополітичні завдання, країни-переможниці поспішали в сприятливих для них умовах максимально задовольнити свої територіальні та політичні інтереси, посилити свій вплив у міжнародній політиці. Одним із вагомих аргументів на підтримку претензій СРСР стало зокрема питання про розмір понесених матеріально-технічних збитків та демографічних втрат. Таким чином визначення кількості загиблих радянських громадян набуло політичного забарвлення, державні інтереси узяли верх над принципом об'єктивності. Політичний контекст проблеми визначення демографічних втрат СРСР в роки Другої світової війни відзначають як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Наприклад, Л.Л. Рибаківський, доктор економічних наук, керівник центру соціальної демографії ІСПД РАН, підкреслює, що в СРСР найважливіші факти, особливо ті, які мали надзвичайне ідеологічне значення, оприлюднювалися виключно очільниками держави. Так само за період з 1946 по 1990 рр. оцінка підсумків людських втрат змінювалася 4 рази, кожного разу після оголошення їх генеральними секретарями (Й. Сталіна, М. Хрущова, Л. Брежнєва, М. Горбачова), а вчені лише їх інтерпретували [1, с.89].